

T I D S S K R I F T F O R M E D A R B E J D E R E

Kirkens UNDERVISNING

*Etik og offentlighed
Se side 3*

*Unge holdninger til tidens
moral - Læs side 6*

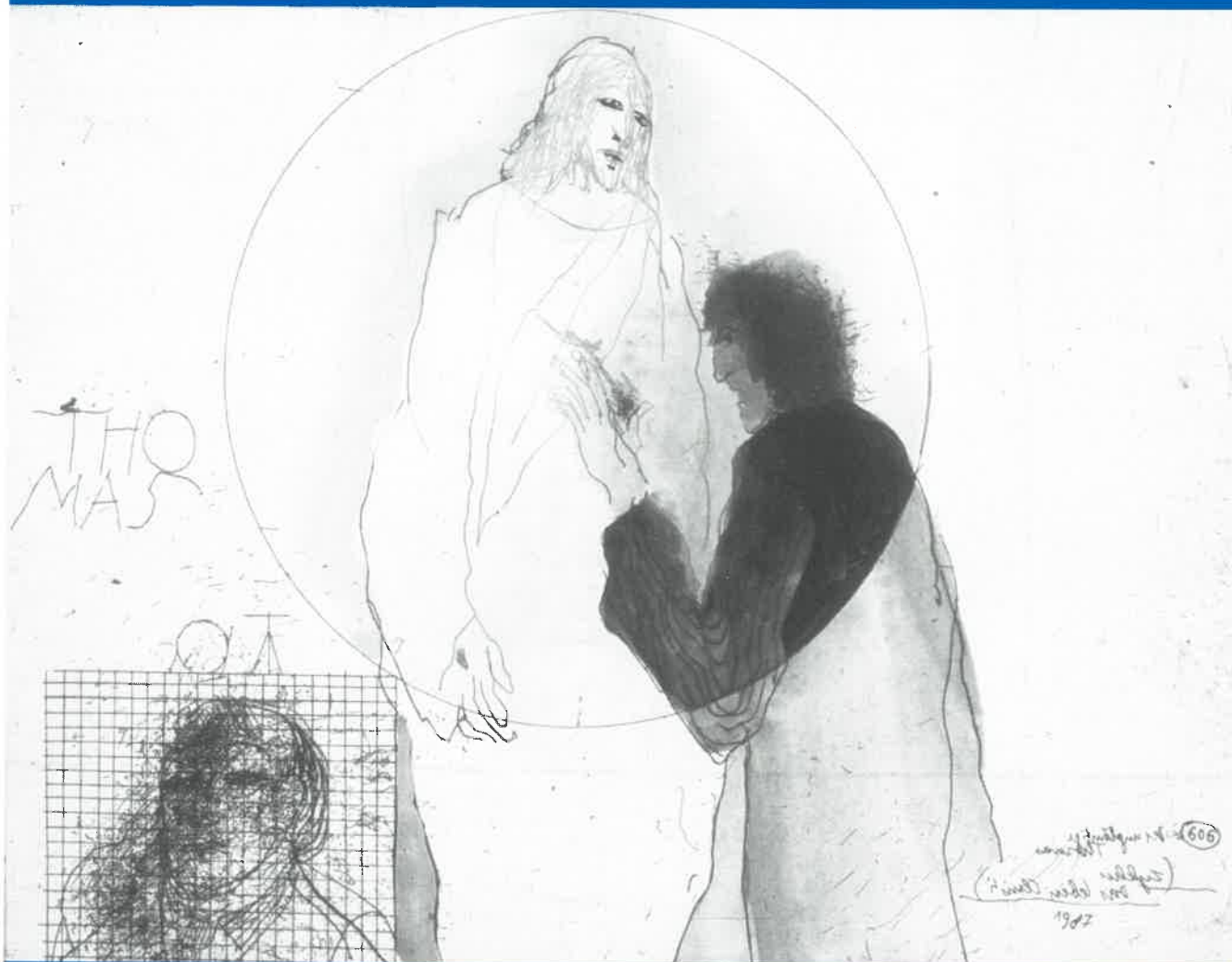
*Om etiske problemer og etisk
råd - Se side 10*

*Tim Jensen skriver om islam,
kristendom og etik, side 13*

*Kan man lave en etisk bank?
Læs interview på side 19*

*Nye bøger og materialer
Se side 20*

N R . 2 1 9 9 2

Indhold

Redaktionelt
Etik og
offentlighed 2

Kan man udlede en
etik af menneskeret-
tighederne?
Lars Tjalve 3

Unge holdninger til
tidens moral
Ole Varming & Lilian
Zølner 6

Om etiske problemer
og etisk råd
Karl Lerstrup . . . 10

Islam, kristendom og
etik
Tim Jensen 13

Kan man lave en
etisk bank?
Interview med Uffe Gjer-
ding 19

Nye bøger og
materialer 20

Forsidebillede:
Adi Holzer: »Den van-
tro Thomas« (Fra Adi
Holzer: Billedcyklus
over Jesu Liv.
Disaserie/Religions-
pædagogisk Center

REDAKTIONELT

Etik og offentlighed

– har de to ord noget med hinanden at gøre?

Det siges ofte, at den kristne – og især den lutherske – tanke, at det enkelte menneske, individet, har værdi i sig selv, er baggrunden for den samfunds-etik (eller u-etik?), vi har. At »enhver er sin egen lykkes smed«, og at det derfor gælder om, at jeg overlever, selvom det måske går ud over andre.

Men ægte kristendom har altid indeholdt en kristen etik, hvor medmennesket betragtes som et mål, og ikke som et middel. Jesu forkyndelse og Paulus' breve burde være eksempler nok – og Luther talte dunder imod de kapitalistiske principper: at en vare må sælges til højere pris, hvis der er mindre af den – eller at man skal tage renter af et lån.

Hvad er der blevet af den tale?

Vi har derfor i dette nummer af Kirkens Undervisning valgt at stille en del spørgsmål til os selv – og til andre.

Er det rigtigt, at vi taler meget om etik og moral, men praktiserer det uhyre forskelligt, alt efter, hvor vi er? Har vi andre holdninger, når vi er på arbejde/i skole, end når vi

er hjemme? Og i så fald: hvorfor? – spørger Lars Tjalve i sin artikel, som også inddrager menneskeret-tighederne i problematik-ken.

Hvordan ser de unge på det med etik og moral? – spørger Ole Varming og Lilian Zølner, som har læst eksamensstile fra unge om emnet og opdaget, at de unge gør sig mange – og ofte overraskende – tanker, men at de er dårligt rustede til at begrunde disse tanker. Svigter vi dem?

Vi har også stillet Karl Lerstrup et spørgsmål: er der nogen ide i at have et etisk råd i et samfund, der pr. definition er pluralis-tisk? Og hvis der er, kan det så løse de etiske problemer, vi står overfor som en stat og et folk?

Hvad er forskellen på muslimsk etik og på kris-ten etik? Dette vigtige spørgsmål tager Tim Jen-sen op, og hans artikel gi-ver god baggrund for at forstå, hvorfor muslimers kultur ikke uden videre la-der sig integrere i vores: der er en etisk holdning til forskel.

En gruppe mennesker har sat sig for at gøre de-res kristne, etiske holdnin-ger offentlige: de vil lave en etisk bank! Vi har spurgt en af dem, Uffe Gjerding: hvorfor?

Endelig bidrager vi med et par anmeldelser af

bøger om etik, som måske kan belyse emnet.

Måske bliver det til fle-re spørgsmål end svar, men vi håber at kunne bi-drage med nogle problem-formuleringer og definitio-ner, som kan være til gavn for den, der står midt i kir-kens undervisning.

Redaktionen af dette num-mer: Anne Grethe Guld-ager, Lars Tjalve & Finn Dyrhagen.

Kan man udlede en etik af menneskerettighederne?

Af sognepræst Lars Tjalve

Hvorfor tænker vi forskelligt, når vi bruger firmaets kopimaskine og når vi opdager, at naboen har lånt vores trillebør uden at spørge om lov? - spørger Lars Tjalve og giver sit svar: Den offentlige etik er blevet erstattet af »Rambo syndromet« og de mange forskellige private spilleregler, vi møder i vores splittede hverdag. Men skal vi acceptere, at etiske holdninger er blevet privatiserede? - eller skal vi stræbe mod en offentlig etik? Og kan vi bygge den på menneskerettighederne, som jo i virkeligheden er skabt på en religiøs basis? Er det ikke nødvendigt, at vi (igen) opfatter mennesket - også det medmenneske, vi ikke er i klub med - som et mål i stedet for som et middel?

Det kunne se ud som om etik og offentlighed har det svært sammen for tiden; Ja, som om de slet ikke har noget sammen for tiden. Det er ikke svært at finde politiske »sager« både på lands- og lokalplan, som synes at aflægge betretning om den manglen-

de forbindelse. På et kursus for forsikringsfolk blev det lagt frem som noget, der næsten lignede en kendsgerning, at Danmarks befolkning efterhånden består af småsvindlere og halvkriminelle. Sådan tog det sig ud for forsikringstaksatorer, der ofte kunne gribe »pæne« mennesker i at lyve dem lige op i ansigtet, når skader skulle gøres op.

Man kan da også med god grund foretage en dyb indånding og spørge: Hvad får velmeritede politikere til med ét at lide af middelsvært hukommelsessvigt, når de skal give møde i tamilretten? Hvad får mennesker, hvis eneste forbrydelse er, at de er kørt galt med bilen, er blevet bestjålet eller har fået huset brændt af, til at skrive den minkkåbe på skadesopgørelsen, de aldrig har haft, eller det sølvstøj, de havde drømt om, men aldrig fået osv. osv. Og man kunne fortsætte: hvad får pæne skolebørn, der både går til musik og spejder, til at mobbe mindreårige i skolegården eller til at dekore skolens vægge med frejdige opråb med spray-flasker efter skoletid?

Den globale asfalt-jungle

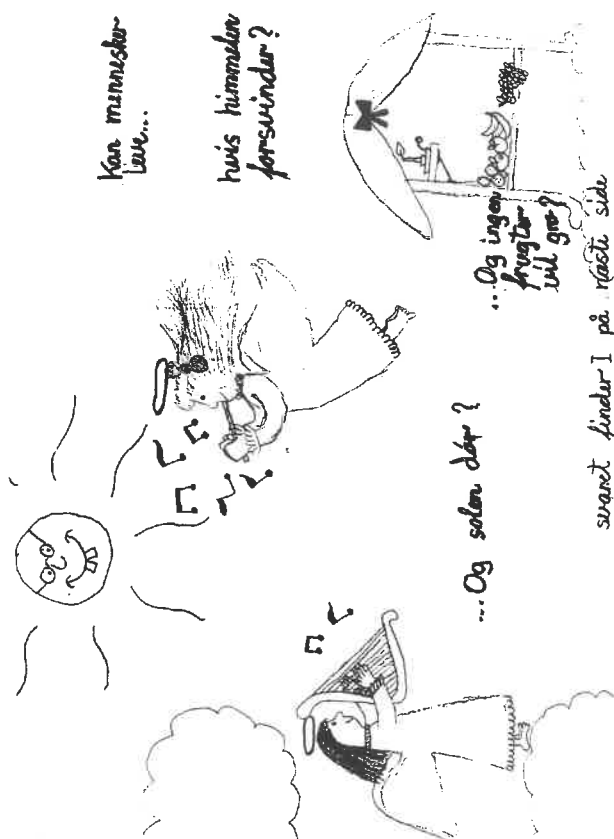
Når man sommetider kan gribe sig i at efterlyse gammeldags hæderlighed, så må man med det samme knibe sig i armen, så man

bliver klar over, at de gamle dage er forbi og nutiden omtrent overstået. Vi lever ikke længere i landsbyen - heller ikke i den globale, som medieforskere for en lille menneskealder siden profeterede om. Storbyen er over os. Og storbyen signalerer uoverskuelighed, et erkendelsesmæssigt og følelsesmæssigt kaos, som truer én på det mest vitale overhovedet: selve overlevelsen. Vi er allesammen oppe imod magterne. Og magterne er store og mægtige, hvad enten de hedder skattevæsenet eller skolen eller en uoverskuelig uddannelsessituation. Man hvad gør man i junglen, når faren truer? Så rykker man sammen i stammen, det lille fællesskab. Derfor bliver »in-crowden« betydningsbærende. I skolegården markerer man sit tilhørsforhold ved at brændemærke dem, der ikke er på den rigtige side. I samfundet gør vi det samme med de fremmede, de AIDS-ramte eller de arbejdsløse. I politikken bliver perspektivet med ét utroligt snævert: det drejer sig om min - eller mit partis - overlevelse. Og når skadesanmeldelsen skal udfyldes, træder endnu en mekanisme i funktion, som man passende kunne kalde »Rambo-syndromet«. Hvad er det? Det er svaret på junglens farer. Det er jo ikke givet ret mange af os at udføre

store og markante heltegerninger. Vi har nok at gøre med at læse vores edb-udskrifter og checke dankort-opgørelserne. Men når vi da føler os truet, så slår vi igen - som Vietnam-veteranen Rambo. Så er det eneren mod massen, enkeltindividet mod »dem«, »magterne« - og kan vi dreje dem bare en lille knap, og vinde bare en nok så lille sejr, så har vi bevist vores evne til at overleve i en truet situation.

Der var engang

og det er ikke længere siden, end da jeg var barn, da den holdning vi mødte - og den deraf moralske eller etiske bevidsthed - stort set var den samme. Hjemme voksede vi op med »Gud, konge og fædreland«; De ti bud, kristendommen og en god portion FDF-moral (andre kan fortælle om en spejder-do.) var vores åndelige næring. Og den samme ret blev vi præsenteret for i skolen. Borgerlig ret, kunne man måske kalde det, thi når vi skrev diktat eller referatstile i folkeskolen, handlede de ofte om A.P. Møller, H.N. Andersen eller Brygger Jacobsen og andre store mænd og enkelte kvinder, som med guds frygt og nøjsomhed gjorde noget for deres medmennesker, sig selv og deres land. »England expects every man to do his duty«, skrev vi i en-

gelsk - vel vidende, at sådan burde vi også gøre i Danmark. Gik man i søndagsskole, var det et par lærere fra skolen, der stod for afviklingen. Og sådan var det også, hvis man kom til FDF- eller spejdermøde. Tingene hang sammen i et nogenlunde overskueligt samfund, som da heller ikke var plaget af overflødige oplysninger om en anderledes og utryg verden udenfor. TV var der ikke, og radioen indskrænkede sin nyhedsstrøm til Pressens Radioavis et par gange i døgnet. Man var ikke i tvivl om, at der skulle spilles efter regler - og det skulle der i livet - så lå reglerne fast.

Den forvirrende nutid

Sådan er det ikke mere. Vi ved nok, at vi skal spille efter regler, men vi ved også, at reglerne skifter. Man spiller efter ét sæt regler, når man er til spejdermøde, et andet når man er til håndbold - og et tredje, når man er sammen med vennerne. Og er man ude

i det pulveriserende erhvervsliv, bliver billedet endnu mere flimrende. For nogen tid siden begravede jeg en mand, der havde taget sit eget liv. Han havde fastholdt - energisk og sammenbidt - at arbejde og familie havde ikke noget med hinanden at gøre. Han levede et liv som dynamisk virksomhedsleder, og et andet som hjemligt hyggemenneske. Der måtte aldrig tales arbejde hjemme. De to sfærer skulle bare fungere - uden at møde hinanden. Familien vidste derfor heller ikke meget om hans erhvervsliv. Så kom katastrofen, konkursen. Nøglen blev drejet om - og det blev halsen også, da han hængte sig. Man kan uden overdivelse sige, at han blev offer for en opsplittet tilværelse. Han havde spillet ét spil på arbejde, et andet hjemme. At de en dag kunne komme til at hænge sammen, havde han aldrig skænket en tanke - og så kunne han ikke få dem til at hænge sammen. Det er ikke vanskeligt at se

den samme konflikt omend i mindre tilspidset form hos de fleste af os. På arbejdet skal vi være firmaets folk, hjemme skal vi være familiens, i håndboldklubben skal vi være holdets, klubbens, fællesskabets.

Det krakelerede samfund

Kort fortalt, så handler det om, at der ikke længere er værdier eller forpligtelser, der er forbindende eller forpligtende i enhver situation. Det er heller ikke længere muligt at opstille forbilleder, som vi kan modellere vort liv efter. H.N. Andersen og Bryggeren er kommet på raritetskabinettet, og samme vej er Che Guevara og de andre helte fra gårdsdagen gået. Tilbage erhvad? Idealforbrugeren? Egoisten - hvad enten egoismen bare gælder mig selv eller min gruppe? Ihvertfald er det bemærkelsesværdigt, at vores diskussioner, når de handler om etik, i stigende grad kredser omkring vore behov. Vi har behov for en styring af sygehusvæsenet, sundhedsvæsenet, aldersomsforsorgen, og den liste kan jo fortsættes ad libitum! I den uoverskuelige asfaltjungle bliver etikken privatiseret helt ned til at handle om, hvordan jeg har det med mig selv. Diskuterer vi f.eks. kunstig befrugtning af barnløse, handler diskussionen om, hvorvidt »behovet« for et barn er så tungtvejende, at behandlingen bør foretages. Og ses der bort fra nylige skræmmekampagner

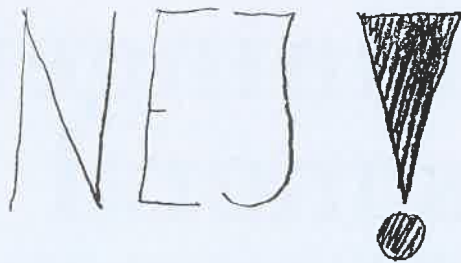
vedrørende abort, så drejer diskussionen sig også her om behovet for ikke lige nu at skulle have et barn.

Kan man basere en etik på behov?

Ja, det kan man godt. Det er hvad utilitarismen i sine mange skikkelser har gjort. Vi har behov for lykke. Og vore handlinger bør derfor tilstræbe størst mulig lykke for os selv og andre. Man kan sige, at en sådan etik - også når den udfoldes i sine sociale konsekvenser - er en privatiseret etik, al den stund udgangspunktet er det enkelte menneskes behov. Man kan så forsøge at foretage konsekvensberegninger, eller man kan sætte rammer for udfoldelsen. Man kan ikke se bort fra, at de andre, den anden, næsten i den form for etisk tænkning kun kommer ind som en begrænsning, et nødvendigt hensyn, som betinger, at jeg selv i min udfoldelse må finde mig i at blive pålagt bånd.

Hvad ellers?

Den anden mulighed er at opfatte mennesket som på forhånd sat i en bestemt sammenhæng, der ikke blot er en begrænsning, men også en række muligheder. Når den franske menneskerettighedserklæring i sit stykke 1 slår fast, at »menneskene fødes og forbliver frie og lige i rettigheder,« så er der dermed givet et andet udgangspunkt. Hvordan kan det begrundes? Det kan i virkeligheden kun begrundes religiøst. Derfor hed-

...så lad være med det

der det da også i forordet: »Altså erkender og udtaler Nationalforsamlingen, i det højeste væsens nærværelse og under dets forsyn, følgende rettigheder for ethvert menneske og enhver borger....«. Det er værd at mærke sig, at der ikke argumenteres ud fra kristendommen. Alligevel er begrundelsen religiøs, idet der henvises til »det højeste væsen«. Dermed er der gjort noget væsentligt gældende: at mennesket - hverken som det enkelte individ eller som samfundet eller fællesskabet - kan være den endegyldige henvisning. Man kan sige, at rettighederne har karakter af noget givet, de udgør menneskets væsen. Ydermere er det vigtigt at gøre opmærksom på, at denne begrundelse sætter en sammenhæng, som ikke blot gør de andre til modspillere men til medspillere.

Etik og spilleregler

Etik er spilleregler. De er de retningslinier, hvorefter vi former vores adfærd. Man kan selvfølgelig opfatte et spil som en kamp, hvor det blot gælder for mig om at føre min sag igennem. Men skal et spil - skak eller fodbold - være et godt spil, og kampen en god kamp, så kræver det, at jeg har blik ikke bare for mit eget behov for

at spille, men for selve spillet. Kun i respekten for spillet kommer min agtelse for de andres rettigheder til syne.

Da jeg som ung så tennis på TV, var der en dansk spiller, vi så på med særlig fornøjelse. Det var faktisk sjældent han vandt, Torben Ulrich hed han. Han gav altid ikke bare en god opvisning i, hvad han kunne. Han gav også altid sin modspiller en god kamp. Vi fik fornemmelsen af, at selve kampen - og ikke bare hans egen rolle - var vigtig for ham. Der var respekt for modspilleren i hans spil.

Man kan sige, at menneskerettighederne kridter en bane op, hvor de andre er nødvendige for at spillet kan komme igang og gennemføres. Men det betyder, at det ikke bare drejer sig om mit behov for at vinde. Det drejer sig om spillet. De andre har et krav på mig om at bidrage til et godt spil. Hvis jeg må bruge et billede fra det ædle kroket-spil: når man har været banen igennem og har ramt pælen, så bliver man frispiller. En god frispiller tjatter ikke bare rundt med sin egen kugle, men giver de andre et mod- og medspil - altså holder spillet levende og i gang.

Og hvis det nu lugter

for meget af sommereftermiddage i parcelhushaven, så lad mig radikalisere det: Man kan opfatte tilværelsen som en slagmark. Det er den faktisk lige nu ganske mange steder i verden. Og i virkeligheden er det svært at argumentere imod, hvis man blot kan klamre sig til den enkeltes behov. Hvad kan man indvende imod en bananrepublikks diktator og hans undertrykkelse af menneskerettigheder? Her står hans behov for et liv i luksus over for folkets behov - men så afgør magten og volden resten. Og hvad kan man indvende imod en Saddam Hussein, hvis bankkonto i Svejs kunne betale hele folkets genrejsning. Men hans behov går åbenbart videre end til den blotte overlevelse, som andre derfor må give køb for. Der er i virkeligheden kun ét argument, der kan bringes i anvendelse. Det er de menneskerettigheder, der godt nok blev formuleret i en bestemt historisk sammenhæng, men hvis argumentation ikke er historisk, men religiøs: At handle sådan er en forbrydelse, fordi »menneskene fødes og forbliver frie og lige i rettigheder«.

Ingen universalisme

Den begrundelse er ikke universel eller alment gyl-

dig. Den gælder kun, hvis vi accepterer den forudsætning, som også er kristendommens: at Gud er den instans, der sætter al virkelighed, og derfor også har skabt alle mennesker lige i rettigheder. Accepteres den forudsætning, så er næstens rettigheder blevet en forpligtelse. Etik er spilleregler, men ethvert spil - bortset fra computerspil - kræver andre på banen eller ved brættet. At deres rettigheder også gælder, er min forpligtelse.

Derfor tror jeg Svend Bjerg har ret, når han i sidste nummer af Kirkens Undervisning spør, at efter etik-bølgen vil følge en religionsbølge. Skal etik ikke blot være en endeløs samtale - i klasseværelset eller ved forhandlingsbordet - men en samtale om et forbinderende eller forpligtende indhold, så er udgangspunktet et bestemt menneskesyn. Næsten tager sig forskelligt ud - alt efter om man skal elske ham eller overlade ham til sin egen karmalov og sin egen række af reinkarnationer. Næsten bliver en anden - hvis han er min forpligtelse, eller hvis han er indflettet i et system af stammeforpligtelser og underkastelse under religiøse autoriteter. En universel etik, som lader det enkelte menneske leve i samspil med andre, kan kun formuleres ud fra forudsætninger, der til forveksling ligner den kristne skabelsestanke.

Unge holdninger til tidens moral

Af lektor, fil. dr. Ole Varming & Ph.D. Lilian Zølner, Danmarks Lærerhøjskole i København

Ole Varming og Lilian Zöllner fra Danmarks Lærerhøjskole i København har læst 925 eksamensstile, skrevet af 10. klasse-elever i 1989 om moral i nutidens samfund. De mener herigennem at kunne aflæse, hvordan det står til med de moralske begreber hos de unge, der er på vej ud i samfundet med den ballast, forældre og skole har givet dem. Og ballasten kan nærmest karakteriseres som »værdiforvirring«. De fleste elever mente, at sort arbejde, skattesnyderi og privat smugling er acceptabelt, mens butikstyveri bestemt ikke er det. Det er altså i orden at snyde »staten« og »de andre«, men forkert at snyde en bestemt person. Men der er ikke meget, der tyder på, at de unge har fået redskaber med sig ud i livet til at begrunde deres holdninger. Er det mon ikke på tide, at også skolen beskæftiger sig med etiske spørgsmål og hjælper de unge på vej?

Der klages i vores tid meget over moralens forfald, bl.a. med henvisning til høje kriminalitetstal. Forargelsen over unges moral

står som regel i særlig grad for skud - når det drejer sig om (dårlig) adfærd i almindelighed. Det sætter dette problem lidt i relief, hvis man husker på, at sådan har det altid været: De generationer, der ligger forud for den unge generation, oplever og har tilsyneladende altid oplevet, at unge mennesker har ændret sig, siden de selv var unge. Som regel er ændringen sket i negativ retning. Unge larmer og er uordentlige, de snakker for meget og deres disciplin er dårlig etc. Der citeres ofte sådanne bemærkninger, som kan spores tilbage til det gamle Babylon, indskrifter hugget i kileskrift i de ægyptiske pyramider og graffiti på væggene i Pompei. Også Sokrates (470-399 f.kr.) skal have udtalt sig i lignende vendinger om ungdommen; han tillægges således den følgende udtalelse:

»Ungdommen nu om dage elsker luksus. De opfører sig dårligt og foragter autoriteter. De viser ingen respekt for ældre mennesker og elsker tomt pladder i stedet for arbejde. De rejser sig ikke længere, når ældre personer kommer ind i et rum. De siger deres forældre imod, taler før alle andre, sluger maden og tyranniserer deres forældre«.

På dette punkt - den ældre generations forargelse over den nye - ser der tilsyneladende ikke ud til at være de store ændringer. Alligevel er der nok grund til at sige, at baggrunden for unges moral nok er ændret i forhold til tidligere generationers. Langt op i dette århundrede voksede børn op i et samfund, hvor verdensbilleddet var en helhed, og hvor alle mennesker i større eller mindre udstrækning havde samme værdi-

grundlag. Lidt flot kunne man sige, at dette værdigrundlag samlede sig om begreberne Gud, konge og fædreland. Selvom kristendom ikke beskæftiger sig med moral, hænger de nutidige problemer uden tvivl sammen med den efter 2. verdenskrig tiltagende afstand mellem kirke og samfund. Samfundslivets frigørelse fra kirken plejer man at betegne som samfundets sekularisering. Samtidig har en række videnskaber stillet sig til rådighed med tilværelsesforklaringer, som hos mange mennesker har været oplevet som erstatninger for de tidligere sammenhængende opfattelser. Slutresultatet ser vi i det moderne samfund: Værdiforvirring. Tilstanden kan ikke udtrykkes bedre end digteren Ole Wivel har gjort det i den verdslige salme *Der truer os i tiden* (Højskolesangbogen, nr. 135), hvor anden strofe lyder: »Før sang man roligt salmer/i fattet tro på Gud./Men gammel enfold falmer/som løv og slettes ud/i denne jævndøgnstid,/hvor hjerterne er delte/og med sig selv i strid/«. Hvis man undersøger, hvorledes unge mennesker i dagens Danmark ser på moralske problemer, tegner der sig på mange måder et billede, hvoraf det fremgår, at »hjerterne er delte og med sig selv i strid«.

En stil om moral

Dette kan belyses ved at meddele nogle resultater

fra en nyere undersøgelse (1). Det drejer sig om en analyse af 925 stile, som elever i 10. klasse skrev i sommeren 1989 som afslutning på den udvidede afgangsprøve i dansk fremstilling. Eleverne fik en tekst udleveret med følgende ordlyd: »Talrige undersøgelser har vist, at danskerne gennem de seneste 10-15 år har slækket på moralen. I mange tilfælde er det blevet en moderne livsstil at begå lovovertrædelser for at undgå statens skatteopkrævninger. Sort arbejde, skattesnyderi, smugling over grænsen og måske også lidt butikstyveri er blevet accepteret i stadigt flere og større befolkningsgrupper«.

Eleverne blev opfordret til at tage stilling til tekstens indhold. Desuden blev stileskriveren gjort opmærksom på, at det ville være tilladt at bruge andre eksempler end dem, der nævnes i teksten.

Af de mange synspunkter er der i denne sammenhæng grund til at fremhæve, at hovedsynspunktet hos ca. halvdelen er, at de kan acceptere sort arbejde, skattesnyderi og smugling inden for rimelige grænser, hvorimod der næsten uden undtagelse tages stærkt afstand fra butikstyveri. Følgende citat er typisk for denne opfattelse: »Jeg synes, at det er helt i orden, at private folk snyder i skat og laver sort arbejde. Smugling til eget forbrug synes jeg også er i orden. Derimod synes jeg bestemt ikke om butikstyverier«.

Begrundelsen for denne stillingtagen er der også stor enighed om: »Jeg er vokset op med, at jo mere man snyder, jo bedre; det er alle enige om. Jeg kan godt forstå, at vi synes det er i orden, men jeg kan ikke forstå, at vi synes, det er i orden at fortælle vores børn om det. På den måde får de efterhånden den opfattelse, at det er lovligt at snyde, og

de har lidt svært ved at se forskellen på at snyde staten og på at stjæle fra butikker og personer«.

Forskellen mellem opfattelsen af butikstyveri på den ene side og de tre andre lovovertrædelser på den anden side forklares i de fleste tilfælde med personfaktoren: En lovovertrædelse, som rammer et konkret menneske, som man kan identificere

sig med, skal ikke udsættes for butikstyveri i modsætning til de andre, hvor der ikke er en bestemt person inde i billedet, og hvor skaden fordeles på det for mange temmelig fjerne begreb *samfundet*. Typiske bemærkninger om dette emne er: »Hvor er vi henne, hvis folk begynder at acceptere butikstyveri?« - »Indbrud er for meget at slække på

moralen«. - »Det er ikke rigtigt, at butikstyveri accepteres i stadig flere og større befolkningsgrupper. Min argumentation er, at man stadig har lidt samvittighed, og jeg tror, at vi har fået en sådan for at bruge den. En ting er, at man kan snyde en institution som staten, men en helt anden ting er at stjæle penge, madvarer osv. fra en person. Der er virkelig en meget stor forskel. Folk har det dårligt med at stjæle fra en person, det sørger samvittigheden for«.

Skattesnyderi, smugling og sort arbejde accepteres af økonomiske årsager, f.eks.: »Den danske lovgivning er bygget op på en sådan måde, at næsten den eneste måde at tjene flere penge på, er at snyde«. Et grundlæggende synspunkt er, at »skattevæsenet er efterhånden blevet alle menneskers fjende«.

Umoralske handlinger der går ud over andre mennesker

De, der går ud over stilens oplæg, omtaler især som eksempler på umoralske opførsel sådanne handlinger, som går ud over andre mennesker. I denne forbindelse omtales bl.a. dårlig behandling af flygtninge, dårlige forhold i familierne, pjækkeri fra skole og arbejde, forældre, der lader deres børn ryge og drikke, indførelse af hjernedøds kriteriet, doping, bagtalelse, lyven, svigten af venner og mobning, computerspilkopiering. De hyppigst nævnte emner er forholdet til

flygtninge og dårlige forhold i familierne. De følgende to eksempler er typiske for disse to temaer: »Danskerne er virkelige umoralske, når det gælder flygtninge for at sige det mildt. De skelner ikke mellem flygtninge og fremmedarbejdere, de rakker begge hold ned, råber efter dem på gaden og generer dem på alle tænkelige måder«. - »Nogle kvinder får et barn med en mand, som de ikke gider leve resten af livet med, dette er ikke moralsk over for barnet«.

Politikerlede

Når eleverne udtaler sig om ansvarsplacering i forbindelse med den slækkede moral, er det først og fremmest politikerne, der står for skud. Der luftes i denne forbindelse en sådan foragt for især de centralt placerede politikere, at det ikke er forkert at betegne den som politikerlede. Følgende citater er typiske: »Det ville være dejligt, om disse »levebrødspolitikere« alle blev udskiftet, da det i virkeligheden er dem, der udgør det største samfundsmæssige problem«. De mange udsagn, der beskæftiger sig med ansvarsplaceringen for den slækkede moral hos politikerne, afslører som sagt en høj grad af foragt for politikere og samtidig ønsker om at lægge stor afstand mellem sig og politiske spørgsmål. Men de 16-17 årige stileskrivere har også sans for at forstå sammenhængen mellem dårlige modelers dårlige eksempler og

befolkningens moral. Således henviser mange til retssagen mod Mogens Glistrup, mange med udsagn af følgende indhold: »Når man kan tillade et menneske, som er straffet for skattesnyd, at sidde i Folketinget og være med til at lave skattelove, så kan man ikke forlange, at den menige dansker skal overholde dem«.

Er unge moralske eller umoralske?

Man kan efter behag vælge at betegne 16-17 årige unge i Danmark som umoralske eller som moralske. Hvis man lægger vægt på, hvad de udtaler som deres holdninger til skatte-

snyderi, smugling og sort arbejde, må det blive betegnelsen umoralske, der passer. Man kunne imidlertid lige så godt vælge at sige, at unge mennesker holder moralen i hævd, når det drejer sig om at tage vare på andre mennesker, når disse optræder i deres bevidsthed som enkeltpersoner, som de kan identificere sig med.

Vi kan selvfølgelig forsøge at påvirke børn og unge, så der bliver overensstemmelse mellem deres opfattelse af moralske spørgsmål og landets love og regler. På den anden side må politikerne også prøve at indse, at der efterhånden kan være op-

stået så gabende en afstand mellem befolkningens opfattelse på nogle områder og landets love, at det ikke vil være muligt at bringe overensstemmelse mellem dem igen. Hvis skattebetaling af et flertal i befolkningen opleves som tyveri, vil det være umuligt at få børn og unge til at blive mere moralske end deres modeller: De voksne. I så fald må politikerne prøve at skabe troværdighed til 'systemet' ved at ændre på lovgivningen, så der (igen?) bliver overensstemmelse mellem retsbevidsthed og lovgivning. Hvis dette ikke kan lade sig gøre, kunne en mulighed være, at politi-

kerne ved hjælp af en bevidst indsats forsøgte at forbedre deres troværdighed ved at komme befolkningen, in casu børn og unge, i møde med argumenter, undervisningsmaterialer, 'salgsfremstød' o.lign.

Hvis der ikke er tid til sådanne indsatser, kunne der så være grund til at glæde sig over, at børn og unge tilsyneladende har positive holdninger til moral og moralsk adfærd, når det gælder hensyntagen til andre mennesker. Når dette er tilfældet, kan det ikke gå rent galt i fremtiden. Dette *kunne* imidlertid være en opfordring til skolen om at beskæftige

sig med etiske spørgsmål. Unge mennesker har tilsyneladende fået god forståelse for, hvorledes økonomien påvirker samfundet og de enkelte familier. Den besvarede stil viser i mindre udstrækning, at de i skolen har arbejdet med at anvende etiske begrundelser for, hvorfor de selv og andre handler, som de gør. Hvis lærere blev kvalificeret til at hjælpe elever på dette punkt, ville denne indsats falde godt sammen med et potentiale, der allerede i forvejen findes hos eleverne.

Litteratur

(1) Ole Varming & Lillian Zøllner: Unges holdnin-

ger til tidens moral. Gen- nemgang af en stil om moral skrevet af 925 unge i 10. klasse. Kroghs Forlag A/S, Vejle, december 1990, 104 sider.

Om etiske problemer og etisk råd

Af dr.scient. Karl Lerstrup

Karl Lerstrup, som er ingeniør og beskæftiger sig meget med opfindelser og filosofi, forsøger i denne artikel at angribe de etiske problemer fra en teknikers synsvinkel. Han mener, at vi bliver fanget i teknikkens vold, hvis vi glemmer etikken. Det store spørgsmål i dag er: Må vi, blot fordi vi kan? - eller: er det muligt og nødvendigt at »nedfinde« nogle af de mange opfindelser, vi gør? Ud fra nogle konkrete eksempler, bl.a. debatten om hvorvidt man kan tage patent på liv, stiller han nogle afgørende spørgsmål til sine kolleger - og til os. Og hvem kan hjælpe? Et Etisk Råd? Det er der desværre ikke megen politisk vilje til, for foragten for etik viser sig helt ind i samfundets lovgivende forsamling.

Hvad er etik?

Efter et langt liv i teknikkens naturvidenskabelige atmosfære kan jeg ikke godt gå ind i et emne som dette uden først at gøre det helt klart, hvad det er, jeg vil skrive om.

De gamle romere delte verden i to dele, cultura og natura. Kulturen er det, der er dyrket. Mod sætningen hertil er naturen, som er alt det, der

kommer af sig selv, altså det, der bare er. Det vil sige, at kulturen omfatter alt det, hvor mennesket har haft en finger med i spillet, alt det menneskeskabte.

For at underdele kulturen bruger vi ofte ord fra det græske sprog, hvor technos betød håndværk, og ethos nærmest må oversættes som sæd og skik. Siden da har håndværket gennemgået en rivende udvikling, så betegnelsen teknik i dag har en meget bred betydning. Vi kan kort udtrykke det som alt, hvad man kan. På samme måde kan vi sige, at etikken er en afgrænsning af, hvad man må.

Det etiske problem

Den store forskel på de to begreber er, at naturen lader til at sætte grænser for teknikken, men der synes ikke at være noget naturbestemt grundlag for etikken. Derfor må vi som teknikere leve med et alvorligt etisk problem. Spørgsmålet er: Må vi, blot fordi vi kan.

Svaret kan kun være et NEJ, men vi har brug for at finde hjælp til at nærme os en afgørelse i alle de mange tilfælde, hvor vi afkræves et svar. I en diskussion om problemet gav den norske forfatter Ingeborg Refling Hagen mig et meget værdifuldt skub i den rigtige retning ved at

pege på at: *Kundskab er magt, men visdom kræver et tjenersind.*

Det er en alvorlig påmindelse om, at etikken er skabt af mennesker. Etikken er knyttet til samfundet. Etikken er knyttet til de sæder og skikke, som er grundlaget for at et samfund kan fungere. Det er alt det, som »man« gør, som »man« finder rigtigt. Men - for alt det menneskeskabte gælder det, at det ikke er fast og endegyldigt.

Hvem skal løse det problem?

Hvad mennesker har skabt varierer fra sted til sted og det ændrer sig i tidens løb. Det gælder der-

Karl Lerstrup

for også for etikken. Når spørgsmålet om etik i dag har en så dominerende rolle, så kan det blandt andet skyldes tabet af den autoritetstro indstilling, som i tidligere tider i høj grad stabiliserede vore samfund. Den er afløst af almen skepsis, så i dag har samfundet ingen autoriteter, som kan fortælle os, hvad vi må, og hvad vi ikke må.

En anden årsag er, at den forøgede internationale kommunikation har medført stærkere påvirkning fra andre kulturer, som hylder helt andre normer for sæd og skik. Det medfører, at vi langt hyppigere står overfor nye valg, men uden støtte fra en rodfastet kulturbaggrund. Vi har hyldet *personlig frihed* uden at knytte den til et *personligt ansvar*.

Ansvarsfølelse er den nødvendige forudsætning for den *samvittighed*, som er drivkraften bag enhver etisk handling.

Problemet er ikke vort alene. Det har i de senere år vist sig i hele den vestlige kulturkreds. Det er forsøgt løst ved lovgivning, men jura må enten bygge på repressalier eller udtrykke en etisk holdning. I denne sammenhæng er etik det samme som ansvarsfølelse, og den etiske holdning kan derfor i høj grad gøre loven overflødig.

Man har også forsøgt sig med at vedtage etiske retningslinier indenfor et fagområde, men her støder man på de samme hindringer. Ude af øje er ude af sind, for kun det nære

Når man arbejder for fred mellem nationerne, så er det bl.a. for at standse den bortødslen af enorme summer til krigsforberedelser. Ikke alene øger man truslen om miljøer ødelæggelse og bidrager til forureningen, men man berøver også naturens ressourcer, som kunne have været brugt til at imødekomme presserende menneskelige behov.

Det anslås at koste 200 milliarder kroner at skaffe nok mad, vand, uddannelse, sundhed og bolig til alle. Det svarer til det, som verden bruger på vaben i løbet af to uger.

Annecy-dokumentet, september 1988

FRED, RETFÆRDIGHED OG SKABERVÆRKETS BEVARELSE

GØR LIVET FRI

Plakaterne er udgivet af Det Økumeniske Fællesskab, Frihedsgade 24, 1111 København N, tel. 33 14 18 21, med venligst henvisning til Plakaterne og Bogene. Der sælges 50 øre skaberværksplakater skattefri af Plakaterne og Bøgerne og skaberværksbogene. Bogene sælges til 10 øre. Annet: dokumentet

ØKUMENISKE FÆLLESSKABET

Fra Plakatserie udgivet af Det økumeniske Fællesskab.
Plakat: Kim Broström.

samfunds klare misbilligelse kan provokere samvittigheden.

I denne pinlige situation har vore lovgivere følt deres magtesløshed, men de har i erkendelse af deres svage stilling forsøgt at skubbe ansvaret over på andre ved at ned sætte et etisk råd.

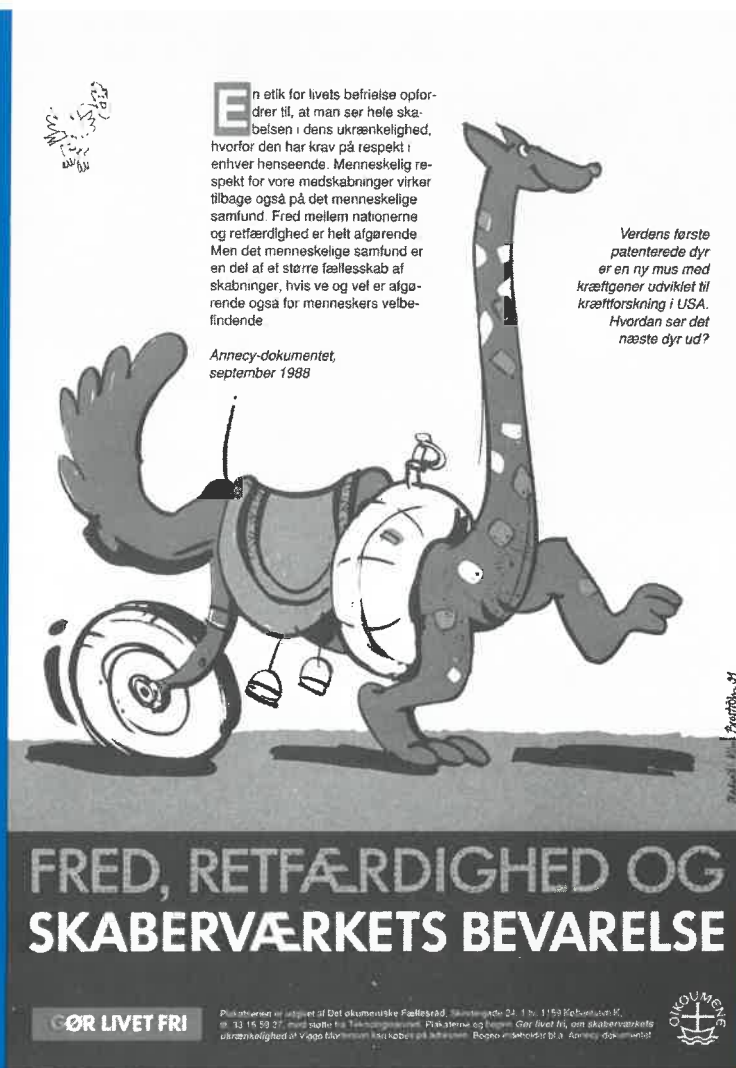
Kan et etisk råd hjælpe os?

I vort land er det uden tvivl muligt at finde medlemmer til et sådant råd, som både har den nødvendige sagkundskab og det tjenersind, som skal til for at udfylde en sådan plads, men derfor kan der stadig være tvivl om resultatet.

Det vil stadig være et problem at finde grobund for viljen til at efterleve de anbefalinger, det etiske råd finder frem til. Det er troligt nok, at lovgiverne vil lytte, men det nytter kun lidt, hvis der ikke er den rette etiske holdning hos de mange. Det indser man bedst ved at se på et par eksempler.

Skal Nordisk ret afløses af Romerretten?

Som teknikker er det mig nærliggende at nævne patent på opfindelser. Det er over fem hundrede år siden, man blev klar over, at det ikke tjente samfundets tarv, at man i egen interesse holdt opfindelser hemmelige. Man opfordrede derfor alle opfindere til at offentliggøre deres ideer, andre til opmuntring og efterfølgelse. Til gengæld ville samfundet sikre opfinderen et monopol på

Fra Plakatserie udgivet af Det økumeniske Fællesråd.
Plakat: Kim Broström.

mål, som i bund og grund har deres rod i etikken, men de fremstår som rent juridiske. Det er meget tvivlsomt, om vi i sådanne tilfælde kan få nogen hjælp fra et etisk råd med den sammensætning, det har i dag. Vi står her overfor jura i en form, som almindelige mennesker bedst kan betegne som håbløs juristeri.

Men foragten for etikken breder sig!

Den senere tids erfaringer med vort justitsministerium viser imidlertid med stor tydelighed, at der ikke indenfor det ministerium hersker sæd og skik, som kan måle sig med, hvad man i det danske folk kan godtage som udtryk for nordisk etik. Der er desværre mange tegn på, at den holdning, som her dominerer, ikke er begrænset til ministerier. Den har bredt sig langt ud i vort samfund, ikke mindst i den kommercielle gren. Det er et gennemgående træk, at problemerne tiest opstår i områder, hvor der er konflikt mellem forskellige kulturer. Det kan skyldes den fremherskende internationalisering af både industri og finansverden.

Desværre må jeg slutte med at indrømme, at det ikke er indenfor min sagskundskab at pege på sikre veje til en forbedret situation. Jeg må blot sætte min lid til, at det er lykkedes at belyse enkelte sider af problemet, og at der blandt læserne findes mange, som både kan og vil tage udfordringen op.

kommerciel udnyttelse af opfindelsen.

Det er den dag i dag den officielle begrundelse for patentlovene, men - et monopol er nu en lækkerbissen for enhver forretning. Det førte efterhånden til, at patentvæsenet gled over i juristernes hænder med henblik på at lægge vægten på - *monopolet frem for offentliggørelse*.

Nu er et monopol ikke meget værd, hvis man ikke kan håndhæve sin ret. Har man patent på en særlig fremgangsmåde, så kan det være vanskeligt at se på en vare, om den er fremstillet på den ene eller anden måde. Det problem løser patentjuristerne ved at formulere den doktrin, at hvis man har patent på en fremgangsmåde, så har man »ret« til at gå ud fra, at konkurrenten også har

benyttet den patenterede fremgangsmåde. Så kan han indstævnes som patentkrænker. Medmindre han kan bevise sin uskyld.

Dette, at kræve, at den anklagede skal bevise sin uskyld, er i modstrid med nordisk retsbevidsthed, som hævder, at tvivlen altid skal komme den anklagede til gode indtil hans skyld er bevist. Det er en meget grov krænkelse af vor nordiske etik. Ikke desto mindre fik vi denne doktrin påtvunget gennem et EF-direktiv - og lovgiverne har nu indført det som en ændring i den danske patentlov. Man har end ikke rådført sig med vort etiske råd, men blot gået ud fra, at Danmark er juridisk bundet af direktivet.

Kan man tage patent på liv?

Et andet problem er en ansøgning om dansk patent på en genmanipuleret mus. Man forlanger, at vi nu skal udstede patentet. Begrundelsen er en påstand om, at højesteret i Washington har sagt god for et sådant patent, men højesterets kendelse sagde kun, at »sådan som patentloven i sin tid blev formuleret, kan den ikke bruges til at nægte patentet.«

Den danske patentlov siger derimod at: »Patent udstedes ikke på plante-arter og dyreracer«. Folketinget protesterede, men ministeren ville ikke gribe ind. Man havde i ansøgningen anført, at den genmanipulerede mus ikke var en »dyrerace«.

I begge disse eksempler står vi med spørgs-

Islam, kristendom og etik

af adjunkt, mag.art., Tim Jensen

Tim Jensen, der er formand for Gymnasielærernes Religionslærerforening, har på opfordring af redaktionen taget problematikken om de forskellige etiske holdninger hos kristne og muslimer op. Ofte er det netop på det etiske område, at eventuelle konflikter skinner stærkest igennem. Det er derfor bydende nødvendigt, at vi forstår, hvorfor etiske holdninger betyder så meget mere for muslimer, end de gør i vores værdiforvirrede, sekulariserede verdensdel. Og Tim Jensen giver en grundig indføring i Islam's tankeverden og forsøger dermed at fjerne grobunden for mange af de misforståelser, der dukker op. Kun ved en gensidig forståelse kan vi bevæge os i forhold til hinanden.

Det er altid betænkeligt at udtale sig generelt om kristendommen. Alene i dag er der mere end 20.000 forskellige kristne kirkesamfund og antallet

af kristne er over 1600 mill. Skønt der langt fra er samme antal retninger og sekter indenfor islam, så er der dog en del, og antallet af muslimer er over 800 mill. Det er derfor lige så betænkeligt at generalisere om islam som om kristendom. Dette gælder selvfølgelig også, når talen er om kristen respektiv islamisk etik.

Dét hastige blik, som vi i det følgende kaster på islamisk og kristen etik, skal altså ikke tages for mere end hvad det er: Nogle generaliserende strejftog ind i et særdeles komplekst og omdiskuteret område, hvor kompleksiteten og problemerne kun synes at vokse hver gang lyset rettes mod et enkelt aspekt. Dette gælder både den teoretiske etik og de enkelte eksempler på praktiske konsekvenser af denne etik, som vil blive givet her.

Islam

Islam er en monoteistisk religion. Et afgørende aspekt af gudsopfattelsen udtrykkes i formelen »Al-lahu akbar«, der ikke kun betyder »Gud er stor«, men »Gud er større«, større end Satan, større end alt andet, ja større end man kan forestille sig. Gud er Skaberen, den Evige, den Dømmende, den

Retfærdige og den Barmhjertige. Mennesket er - som i jødedommen og kristendommen - skabt som kronen på værket, men det er ifølge den traditionelle islamiske dogmatik ikke skabt i »Guds billede«. Mennesket defineres snarere som *abd*, dvs. tjener og som *khalifa*, stedfortræder. Ifølge islam blev Adam og Eva flyttet fra Paradisets Have til jorden, fordi de syndede mod Guds bud, men livet på jorden opfattes ikke som en straf, og mennesket er ikke herefter syndigt. Arvesyndet er et fremmed begreb i islam.

Spørgsmålet om forholdet mellem Guds almagt og menneskets fri vilje og ansvar har været lige så omdiskuteret i islam som i kristendommen¹, men et stort flertal af muslimer hælder nok til den opfattelse, at mennesket har en fri vilje. Det er en alment udbredt fordom, at islam er en »slavereligion«, at islam direkte oversat betyder »underkastelse under Guds Vilje«, og at Gud er en ubarmhjertig og streng hersker. Tværtimod dette ensidige syn er det sådan, at det islam betyder, snarere har at gøre med en rod, der betyder »hel« og at det ofte bedst kan oversættes med »frivillig hengiven til Gud«, en hengivel-

se, der foretages som et valg, og at det hyppigste tilnavn til Gud er Den Barmhjertige.

Det gode er altså kort fortalt at vælge Gud, at vælge at blive muslim, en, der hengiver sig til Gud og følger hans vejledning. Som en vejledning for det fejlbarlige, men ikke syndige, menneske, har Gud så i flere omgange åbenbaret sin og universets lov for menneskene via en lang række af profeter, heriblandt Abraham, Moses, Jesus og sluttelig Muhammad, der anses for »profeternes segl«. Vejledningen, der i sin fuldstændige og endegyldige form er åbenbaret i Koranen, der fra første til sidste ord er Guds Ord, er både beskrivende og foreskrivende (deskriptiv og normativ): Den beskriver Guds Love og dermed indretningen af hele universet og det, som mennesket skal gøre for at bringe sig i harmoni med Gud og hans Lov. Koranen er både et verdensbillede og en lovsamling, og dermed hovedkilden til de etiske principper og forskrifter; forskrifter og principper, der kun dårligt kan adskilles fra de, der regulerer det rituelle forhold mellem Gud og menneske. Eftersom Gud er evig er hans Ord også evige, og Koranen (og de

etiske principper) har evig gyldighed.

Koranen som et altomfattende normativt verdensbillede suppleres af *ahadith* og profetens *sunna*, dvs. af de traditionssamlinger, der indeholder beskrivelser af profetens forbillige ord og handlinger. Koran og *sunna* udgør tilsammen *Sharia*, Loven, der i princippet rummer oplysninger og forskrifter for alt mellem himmel og jord. Ved brug af fortolkningsprincipperne *qiyas*, *idjma* og *idjihad* (analogislutning, menighedens = de troendes konsensus og selvstændig deduktion ud fra kilderne) er det i prin-

cippet muligt for den retslærde at finde applicerbare regler for alt i både samfundets og den enkeltes liv, alt religiøst og etisk, uanset at de historiske situationer og de konkrete problemer er forskellige.

I praksis udviklede den islamiske retstradition sig meget hurtigt til et ganske fast system, der fandt sin formelle udformning i de fire retsskoler. Retssystemet, eller rettere retsprincipperne, dækker altså alt mellem himmel og jord, og dermed også det etiske område. I følge islamisk religiøs-etisk tænkning kan enhver handling ud fra retsskoler-

nes principper klassificeres som rigtig eller forkert islam, hvilket også betyder rigtig eller forkert i forhold til Gud og den af ham skabte verden, inkl. mennesker og natur. Man skelner traditionelt mellem 5 slags handlinger:

- Det, der er pligt, dvs. en handling som det er en synd mod Gud at undlade, og hvor undladelse straffes.

- Det, der er fortjenstfuldt og prisværdigt, men hvor undladelse ikke betragtes som strafbart.

- Det indifferente, dvs. den handling, der hverken er fortjenstfuld eller forkastelig.

- Det forkastelige, dvs. den handling, det er fortjenstfuldt at undgå, men som dog ikke er strafbar.

- Det forbudte, dvs. den handling, som det er en synd mod Gud at udføre og som er strafbar.

Men, dette må ikke få os til at overse, at man i islam også lægger vægt på sindelaget og spørger efter intentionen bag en handling, ligesom man ofte understreger, at der i virkeligheden kun er én dommer, nemlig Gud. Et godt eksempel herpå er, at muslimer i almindelighed er enige om, at enhver, der fremsiger trosbekendelsen er en rigtig muslim, og at det må være op til Gud at dømme om den er sagt ud fra en sand overbevisning eller ej. F.eks. var dette holdningen hos mange muslimer, selv om de privat havde deres tvivl, da Salman Rushdie slog om og erklærede at nu var han igen muslim.

Ligesom en retslærd i en given situation ud fra sit kendskab til retsprincipperne kan komme med et autoritativt udsagn (en *fatwa*) om det ene eller andet rigtighed i en konkret situation, således kan en dommer (*qadi*) dømme i en konkret situation ud fra de i denne forstand evige regler. I historiens løb har islam dog, bl.a. via idjmaprincippet, optaget en hel del sædvanelov og skik (moral), der ikke kan begrundes i Koranen og hadith, og i kolonitiden blev i størstedelen af de områder, der henhørte under den islamiske ret, islamiske retstraditioner op-

hævet og erstattet af de vestlige retssystemer. Som regel var det kun de rituelle pligter, etiketteregler, diætiske regler o.lign. samt familie- og arveret, der forblev under islamisk jurisdiktion.

Hvis den religiøse lov, Sharia, havde været enerådende i de muslimske samfund i dag og tidligere, havde der jo heller ikke været basis for de såkaldte fundamentalistiske islamiske bevægelser, der jo netop mener, at for store dele af statens, familiens og individets liv er blevet løsrevet fra den religiøsetiske lov. For de samme grupper, der typisk søger tilbage til tiden før retsskolernes fastlåste system, tilbage til den oprindelige umma (menighed af troende) omkring Muhammad i Medina, er samfundsliv, politik, økonomi og det vi kalder etik en helhed. Etikken er i den forstand absolut og baseret på Gudstroen og på troen på Muhammad som det forbilledlige menneske, der var både religiøs og politisk leder.

Islam som en religion, der ikke alene har med menneskets private fromhedsliv at gøre og islam som et etisk system, der ikke alene vedrører individers forhold til andre individer, kan være vanskelig tilgængelig for andre, ikke mindst protestantiske kristne og de samfund, der er præget af den protestantiske kristendom. Vi har nemlig et andet religionsbegreb: For os er religion primært en privatsag og et individuelt Gudsforhold, og adskillelsen mel-

lem stat (magthavere, lovgivning etc.) og religion er mere end et tilfældigt resultat af sekularisering. Det er selve meningen med kristendommen, så at sige nedlagt i kristendommen på grund af dens Guds- og menneskeopfattelse, eller det er et resultat af især Luthers kristendomstolkning. Ifølge vores tradition, kultur og religion og dermed vores hele »natur« er visse muslimer og visse muslimske landes forsøg på at gøre Guds Lov (Sharia) ikke kun til udgangspunktet for statens love (som i Ægypten og de fleste andre muslimske lande), men til selve statens love og samfundets og den enkeltes etik følgelig meget mærkelig og betænkelig.

Hvis vi ydermere tror eller konstaterer, at myndighederne i de pågældende islamiske lande ved at følge og fortolke Sharia (der er altid tale om en fortolkning, der kan drages i tvivl også af andre muslimer) forbryder sig imod visse af de menneskerettigheder, som vi i Vesten anser for absolut sande og universelt gyldige, ja så bliver vores reaktioner ofte voldsomme. Dette gælder især tilfælde, hvor man tager de såkaldte lemlæstelsesstraffe i brug (i forbindelse med bl.a. tyveri og hor) samt i de tilfælde, hvor vi mener, at kvinden undertrykkes både i familien og samfundet. Vi finder, at begge dele strider imod vores opfattelser af fundamentale menneskerettigheder, og som kristne føler vi måske

også, at det strider mod vores forestillinger om en barmhjertig Gud og næstekærlighed.

Jeg kan ikke her beskrive de mange muslimske diskussioner om både lemlæstelsesstraffene, kvindens stilling og menneskerettigheder, men diskussioner er der, ligesom der er mange muslimer, der mener, at islam bør være en religion som kristendommen, altså en privat og individuel sag først og fremmest.

Vedrørende menneskerettighederne, som vi er vant til at opfatte som en slags mellemfolkelig og folkeretlig etik, gør man nok klokt i at betænke følgende:

1. Selv om de på mange måder kan ses som en konsekvens af et kristent menneskesyn og af næstekærlighedsbuddet, så er de utænkelige uden den humanisme, der også er et resultat af en sekulariseringsproces og en ateistisk menneske- og omverdensforestilling. Humanismen er i den forstand ikke kristen, for det giver ingen mening at tale om kristendom og Jesus Kristus uden også at tale om Gud.

Når muslimer og islamiske samfund ikke accepterer menneskerettighederne i den udstrækning de vestlige og såkaldte kristne samfund gør det, hænger det bl.a. sammen med, at de netop ikke kan acceptere en humanisme uden en Gud, ligesom det hænger sammen med, at deres menneskesyn ikke er individualistisk, men kollektivistisk. Ser man på

de mange skrifter af muslimsk oprindelse, der har beskæftiget sig med menneskerettighederne og islam² ser man derfor ikke kun ligheder (f.eks. Retten til Livet: »At dræbe et menneske - som ikke er skyldig i drab eller ødelæggelse - det er som at dræbe hele menneskeheden« (Koranen 5.32)), men også forskelle, forskelle, der som regel er begrundet i, at hensynet til Gud og kollektivet står over hensynet til den enkelte.

2. Også det forhold, at nogle af rettighederne drejer sig om og tolkes helt forskelligt, er afgørende for en vurdering. Således kan vi nok påstå, at vi har religionsfrihed i Danmark, men hvis det hører med til en muslims religion, at familie- og arveretssager henhører under den religiøse lov (Sharia) og altså bør bedømmes af en islamisk retskyndig i henhold til den enkelte retsskoles principper, ja så har vi ikke religionsfrihed, for muslimer i Danmark skal have disse sager ordnet via dansk lov. Vores religionsfrihed er altså begrænset til at gælde religioner og det vedrørende religion, der ligner kristendommen. Derimod har der i islams historie været tradition for, at i hvert fald kristne og jøder kunne udøve deres religion frit og også fungere som samfund med deres egen retspraksis og jurisdiktion.

3. At menneskerettighederne som både vi og muslimer har defineret dem ikke overholdes i vis-

se islamiske lande bør nok få os til at protestere, men vi må samtidig huske på, at menneskerettighederne heller ikke altid overholdes i vestlige lande. Dette skyldes naturligvis, at der som regel er langt mellem idealernes verden og realiteternes, både i vor verden og islams.

Kristendom

Når det gælder kristen etik, er det som regel sådan, at kristne teologer og kristent inspirerede filosoffer allerførst spørger om en sådan findes. Den eksistensteologiske position medfører et benægtende svar: Den kristne forkyndelse rummer slet ingen bestemte etiske forestillinger. Den enkelte må tage livets usikkerhed alvorligt og vælge i den enkelte situation, men han kan ikke af evangeliet udlede absolutte og normative regler for det gode og rigtige valg. Her kan vi altså konkludere, at kristne med denne holdning lider af en farlig form for storhedsvanvid, menneskeligt overmod, hvis de tror at mennesket kan klare sig uden vejledning fra Gud.

Den her anførte teologiske position kan så kombineres med eller suppleres af en anden, der siger, at vi vel kan tale om en kristen etik, men at den ene og alene rummes i det dobbelte kærlighedsbud. Det kristne i dette er ikke buddet i sig selv, for det rummes allerede i jødedommen, men det forhold, at dette bud overgår alle andre og tilsidesætter loven som frelsesvej. Kra-

vet om næstekærlighed ses i dag som regel som et krav til hin enkelte, og ikke som et bud som man som kristen skal søge indført i statens og samfundets lov og praksis. Og, kærlighedsbuddet er samtidig det bud, der bedre end noget andet afslører menneskets gudgivne frihed og selvforskyldte syndighed.

Dekalogen er selvsagt ikke baseret på en kristen teologi eller kristologi, og derfor er det som regel også Bjergprædiken, der diskuteres i vore dage. Et flertal af kristne mener, at det vil være nærmest ukristeligt at forsøge at overholde de radikale fordringer inkl. næstekærlighedsbuddet, og det vil - i hvert fald ifølge Luther - være den rene syndighed og dårskab at forsøge at indrette et samfund efter Bjergprædikens ideelle fordringer.

Et typisk dansk - kristent synspunkt udtrykker vel Herluf Eriksen, når han i Den forsømte Børnelærdom, 1966 s. 76-80, bl.a. skriver, at det er umuligt ud fra en læsning af Det nye Testamente at udlede en eviggyldig kristen morallære. Han giver eksempler på Paulus' formationer i konkrete stridsspørgsmål (om afgudsofferkød, forholdet mellem herrer og slaver, kvindernes tilsøring og ret til at tale i forsamlinger). Det er, skriver Herluf Eriksen, »altsammen forståeligt ud fra datidens samfundsforhold, men håbløst antikveret i vor situation«. Og, fortsætter

han, »går vi til evangelierne, vil vi igen se, hvor umuligt det er at lave en kristen etik herudfra. En række moralproblemer fra vor tid er slet ikke berørt her. Hvad mener man om spørgsmål om militær, samliv før ægteskab osv.?« Som vi har set kan muslimer derimod i Koranen og sunna sagtens finde svar på de moralske problemer, som den moderne teknologi stiller os overfor.

Afgørende for de kristne positioner synes naturligvis at være det centrale i kristendommen, nemlig troen på Jesus som Kristus, dvs. som Gud Sønne og Gud Mennesket. Når vi ser på kristendommen og kristen etik i forhold til islam og islamisk etik er det altså primært kristolo-

gien, der står i centrum. Den afgørende forskel synes at være, at Gud i islam er åbenbaret i Koranen og Sharia, mens Gud i kristendommen er åbenbaret i Jesus Kristus.

Lad mig til slut give et eksempel på, hvordan visse muslimer ser på islamisk etik i forhold - ikke til medmennesket - men til den kriseramte natur.³

Når de i skyggen af den økologiske krise søger frem til en definition af naturetik, sker det i lighed med de andre religioner ved en genlæsning og genfortolkning af den religiøse tradition, in casu Koranen, hadith (traditionen) og Sharia, Guds Lov. De overordnede teologiske temaer minder om dem, man også i de to an-

dre monoteistiske »Abrahamsreligioner«, jødedommen og kristendommen, samler sig om:

1. Gud som skaber
2. Verden, herunder naturen og mennesket, som skabt af Gud og
3. Menneskets plads i den af Gud skabte verden.

Sammen med den alt-dominerende forestilling om Gud som skaber og dermed den skabte verden som Guds ejendom, står læren om Guds enhed (tawhid). Guds enhed dækker som begreb og forestilling naturligvis over islams strenge monoteisme, men begrebet betegner også altings harmoni og sammenhæng og enheden mellem menneske og natur, individ og samfund.

I islam, som i jødedommen og kristendommen, er der dog ingen tvivl om, at mennesket er skabt som »kronen på værket«, og at naturen er skabt til nytte og glæde for mennesket, der som et skabt væsen kun står under den uskabte Gud.

Men, her kommer så den førnævnte khalifa-forestilling ind, idet man ligesom i jødiske og kristne teologiske diskussioner fremhæver menneskets ansvarlige omgang med naturen som Guds *forvalter*. Så selv om mennesket som det eneste væsen foruden Gud er udstyret med en fri vilje, har det ikke ret til at bruge den fri vilje til at ødelægge det øvrige skabte. Også i dette skal den sande muslim »underkaste sig« Gud og helheden. Grundbetydningen af muslim er jo netop

også »én, der underkaster sig, hengiver sig til, Gud«.

Sådan som økologisk orienterede muslimer ser tingene, er det netop, fordi mennesket ikke underkaster sig Gud som en ansvarlig forvalter, at vi har den økologiske krise. Krisen er et udslag af synd, dvs. af trods mod Gud. I virkeligheden er det kun mangelen på sand tro eller på sande muslimer, der gør, at vi har en økologisk krise.

For at den her anførte guds-, menneske- og naturopfattelse kan blive slagkraftig og bæredygtig må den naturligvis have konsekvenser for flere end den enkelte muslim. Guds- og enhedsforestillingen og kalif-begrebet må knyttes til den konkrete lovstiftelse i de enkelte muslimske lande.

En af de mest udbredte fordomme i Vesten er som antydning, at Sharia, Guds Lov, faktisk er i brug i de fleste muslimske lande. Det er den ikke. Kun ganske få lande har eller har forsøgt at have Sharia som andet end en delvis rettesnor for den faktiske lovgivning, og det er primært familie- og arveret, som overlades til religiøse dommere. Fordelene ved at opfatte islam som en totalreligion, der omfatter og gælder for det enkelte menneskes hele liv, samfundets hele indretning og de ledendes beslutninger og lovgivning er i mange henseender evidente, uanset om det så er »civile« eller »religiøse«, der skal lovgive og dømme. Normalt vil de fleste - muslim-

mer som ikke-muslimer - dog nok synes, at »bagdelene« vejer tungere. Men, når det gælder en effektiv miljølovgivning, er det fristende at blive »fundamentalist«. Ifølge islamisk teologi og Sharia-retten er det nemlig sådan, at intet enkeltindivid, ingen enkelt generation, intet land og ingen regering ejer jorden og dens ressourcer, og det er en religiøsetisk pligt for lederne såvel som for borgerne at bevare dem for fremtidige generationer.

I ét af de allerførste officielle dokumenter om Sharia-principperne for islamisk naturetik og miljølovgivning (udfærdiget i Saudi-Arabien i 1983) hedder det bl.a.

Gud siger: »Og skab ikke ufred på jorden, efter at den er bragt i en tilstand af fred og orden«. (Koranen, sura 7, vers 57,85), og når han vender sig bort (fra dit nærvær),

så iler han omkring i landet for at stifte ufred i det og ødelægge ager og afgrøde, men Allah elsker ikke ufred.» (Koranen sura 2, vers 206). *Enhver forsætlig ødelæggelse af miljøet og naturens ressourcer er en form for ufred/fortræd og fordærv, og det er forbudt i islam. Det er en slags afskyelig uforskammethed, som enhver muslim bør sky, og som enhver hersker eller leder bør forbyde, især hvis det resulterer i omfattende ødelæggelse.*

På falderebet kan vi altså konstatere, at det ikke er via påsættelse af brande i olieklender i Kuwait eller andet steds, at Saddam Hussein eller andre opportunistiske skaffer sig et image som fromme muslimske ledere, og det bør a propos fundamentalister til allersidst også nævnes, at både i Algeriet og på Vestbredden skyldes deres popularitet ikke mindst

deres sociale nødhjælpsprogrammer.

Selv om den islamiske lov ikke rummer et eksplisit dobbelt kærlighedsbud, så rummer den sagen: Muhammads og Korans budskab og dermed islam rummer næstekærligheden og solidaritet med de fattige og svage, og dette budskab og disse etiske principper er uadskilleligt forbundet med budskabet: Allahu Akbar: Gud er større!

Noter:

1. I den tidlige islam fremhævede de s.k. djabriter Guds almagt og hyldede en markant prædestinationslære. Men bl.a. i gennem dialog med kristne i Damaskus nåede man frem til at tale mere positivt om menneskets magt og evne til selv at skabe sine gerninger (karakterer), og én af islams fremmeste teologiske retninger mutazilitterne fastholdt menneskets frihed, bl.a. for at kunne fastholde Guds retfærdighed, mens asharitterne nåede frem til en slags mellem-løsning, hvor mennesket kan tilegne sig de af Gud skabte handlinger.

2. Se f.eks. »Menneskerettighederne i islam«, af Abul Ala Mawdudi (Alif Bogforlag Islam - 4)

3. Se bogen »Gud og grønne skove«, af Tim Jensen og Mikael Rothstein, Munksgaard 1991, hvor de fem verdensreligioners guds-, menneske-, natursyn og naturetik, fremstilles og sammenlignes.

Kan man lave en etisk bank?

samtale mellem Uffe Gjerding og Finn Dyrhagen

Der tales for tiden meget om etik – men der er også nogen, der har tænkt sig at gøre noget ved det!

Derfor besøgte vi Uffe Gjerding, som er en af initiativtagerne til planerne om et kirkeligt pengeinstitut i Danmark. For tiden er de igang med at samle støtte til deres ide, som de håber kan realiseres sidst på året. Men deres planer rejser nogle spørgsmål, som vi bad Uffe om at svare på:

Der var engang, hvor der lå en bank- eller sparekasselifial på næsten hvert gadehjørne – sådan er det bestemt ikke mere. Der er ikke mange, der taler om nye banker i disse år. Hvorfor tør I? – og hvorfor lige en kirkelig bank?

Fordi der mangler en bank, der bygger på et andet idegrundlag end det gængse. Vi mener, at det er forkert at opfatte penge som en resurse, når de alene burde være et byttemiddel. Vi har ganske vist næsten vænnet os til tanken om, at penge har en værdi i sig selv – men se engang på problemerne i den 3. verden: for at betale renter og afdrag af de lån, de har fået, må de betale langt flere penge tilbage til vore lande, end de modtager i bistand. For tiden betaler disse lande over 350 milliarder kroner om året til de rige lande – i net-

torente. Det er en dybt tragisk konsekvens af vores ide om, at penge har værdi!

I øvrigt er vi ikke de eneste – eller første – der forsøger os med en selvstændig bank. I Danmark findes der vel 2-300 »andelskasser«, som ofte arbejder ud fra lignende principper. Og vi har ikke

forestillet os, at vi skal konkurrere med de store banker, men snarere være et spørgsmålstegn med vores etiske holdning; at vi, ved hjælp af denne bank, kan oplyse om ulemperne ved vores nuværende økonomiske verdensorden og fremkomme med forslag til, hvordan der kan ændres på dens ulykkelige følger.

Martin Luther har engang sagt, at det at tage renter for at låne penge ud er det samme som at stjæle. Der er vist ikke mange, der har taget de ord alvorligt! Vil I gøre det?

Ja! vi vil forsøge. Vi kan naturligvis ikke ændre på de eksisterende forhold alene og må derfor drive

bank-virksomhed ligesom alle andre (dvs. tjene penge på forskellen mellem udlånsrente og indlånsrente), men vi vil ikke tjene penge på valutahandel, spekulation i køb og salg af U-landsråvarer eller våbenhandel. I øvrigt er vores holdning, at alle skal have fuld indsigt i og medbestemmelse om,

hvordan vi arbejder med pengene (i modsætning til de fleste andre banker).

Men vi vil også lave en anden afdeling, som er rentefri! Her kan indskyderne placere penge, som de vil have til at arbejde til gavn for udviklingsprojekter i de fattige lande, idet vi så kan låne rentefrit ud til særligt definerede formål, også herhjemme. Dette arbejde skal foregå i tæt samarbejde med tilsvarende institutter i udlandet.

Hvem henvender I jer til? Og hvem regner I med vil bruge jeres bank?

Vi ville gerne henvende os til folkekirken, men den kan ikke medvirke til kapital-indskuddet pga. dens struktur. Derfor har vi

henvendt os til kirkelige organisationer og de andre kirkesamfund for at få etableret start-kapitalen. Vi er lidt bange for at kalde banken kirkelig, fordi den ikke skal have monopol på ideerne, ej heller begrænse sig i forhold til målgruppen.

Vi håber på, at menigheder, kirkelige og ikke kirkelige organisationer og enkeltpersoner, som tager Kristi ord: »Hvad I har gjort imod en af mine mindste brødre dér, har I gjort imod mig!« (Mattæus-evangeliet 25,40) alvorligt, vil overveje at bruge banken i et forsøg på at ændre på den urimelighed, som vi er med til at påføre dem, der lider nød i vores verden.

Der har været flere kritiske røster fra folk, der mener, at den slags skal kirkefolket holde sig fra. Er I stadig optimister?

Ja! Vi vidste godt, at der ville komme modstand – det ville have undret os, hvis det ikke skete! Men vi tror ikke på, at vi som kristne skal se stiltiende til, at vore medmennesker lider pga. de eksisterende økonomiske strukturer, og derfor kan vi ikke lade være! Vi kan ikke nøjes med at give lidt af vores overskud, når problemerne vokser for hver dag og skyldes den etiske (eller snarere u-etiske!) holdning, vi praktiserer i vores relationer til U-landene.

Bøger og materialer

Fortælling og etik

Svend Bjerg
Gyldendal 1986

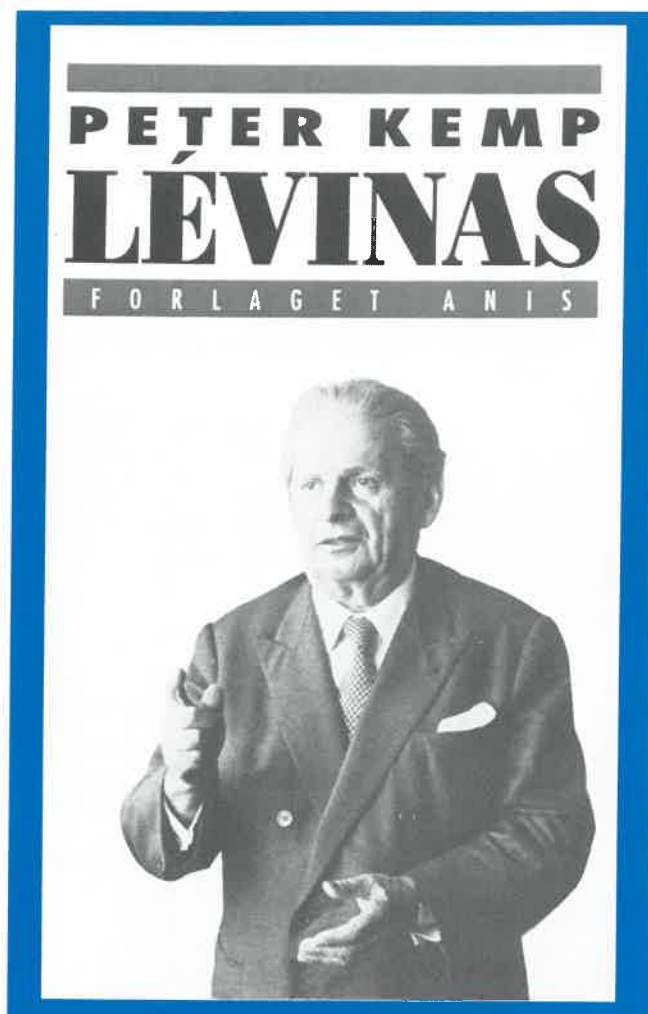
Bogen med denne titel er skrevet af Svend Bjerg i 1986, og selvom den i dag er udsolgt fra forlaget (i vore dage markedsføres bøger som oftest kun i et par år), så er den umagen værd at finde frem til.

Svend Bjerg gør sig til talsmand for, at etik ikke kan tilegnes med en ukritisk forudsat kritisk fornuft. For hvis vi går ud fra, at et menneske fra fødslen er udstyret med en fornuft, som af sig selv udvikler en sund moral, da forråder vi hinanden. Et menneske oplever kun ægte frihed, hvis det er bundet, og et pubertetsbarn kan kun gøre oprør, hvis det har noget at gøre oprør imod. Og hvis det eneste, man har at gøre oprør imod, er sin egen sunde fornuft og kritiske sans, da kommer man for alvor i splid med sig selv.

Derfor handler det om at give en holdning fra os. Og denne holdning kan vi ikke give på det objektive, værdiløse plan, også vore holdninger er bundne, og kun, hvis vi giver denne binding ord, kan vi bidrage til holdningsdannelse.

Derfor er fortællingerne så uundværlige, mener Svend Bjerg; de har nemlig liv og indhold. Og de opbyggelige historier er bedre end den opdragelse, hvor man forsøger at holde sig selv uden for.

Følelserne er blevet fortrængt fra offentlige-

Lévinas

Peter Kemp
96 sider, kr. 106,-
Forlaget ANIS 1991

den: det er ikke længere legitimt med en følelsesladet debat om politiske spørgsmål, og dermed får vi skilt hovedet fra hjertet og lader følelserne leve i reservater som privatliv og kunst. Og det gør mennesker opsplittede og rodløse.

Svend Bjerg kan gøre etikken nærværende og levende. Og selvom jeg ikke vil give ham ret i alle hans konklusioner, så har hans tese vist sin gyldighed for mit vedkommende: selv, når jeg er uenig, bliver jeg mere bevidst om mine egne holdninger - netop fordi han selv har en holdning, som jeg kan forholde mig til.

Bogen er i den forstand ikke objektiv - men det er netop det fine ved den!

Finn Dyrhagen

I efterhånden mange sammenhænge har Peter Kemp henvist til den franske filosof Emmanuel Lévinas. Det har stået klart, at Kemp's egen tænkning i høj grad sugede næring af Lévinas' etiske tænkning. Nu har han påtaget sig at skrive en kortfattet introduktion til Lévinas. På under 100 ret små sider lykkes det faktisk at få introduceret et forfatter-skab, som er originalt både i udgangspunkt og udfoldelse. Lévinas, som fødtes i Litauen i 1906, kom senere til Strasbourg, hvor han som filosofistuderende især blev optaget af Bergson og Husserl. Peter Kemp ridser med pædagogisk klarhed baggrunden

for Lévinas tænkning op, hvortil udover de to nævnte kommer Heidegger og Franz Rosenzweig, som jeg ikke kendte i forvejen, og om hvem Kemp da også meddeler, at han »er en stjerne på tankens himmel, men dens kraftige lys blev kun kort«. Rosenzweigs tænkning er en dybt original jødisk inspireret historiefilosofi med tydelige forbindelser til mystik. Kemp henleder også opmærksomheden på den særegne fænomenologi,

som Rosenzweigs udfolder, hvor hans optagethed af »skikkelsen« og »ansigtet« bliver direkte inspiration for Lévinas.

Lévinas egen tænkning udfolder Kemp i dens modsætningsforhold til Heidegger, hvis udgangspunkt var verdens karakter af redskaber, det håndterlige. Lévinas udgangspunkt er hjemmeligheden. Under kapitelovertskrifterne »Livsnydelsen«, »Den kvindelige mildhed«, »huset« og »Gæstfri-

heden«, tegnes omridsene af en fænomenologi, der giver plads for den personlige livsverden og lader enkeltmennesket være placeret i en sammenhæng, der åbner ud imod andre.

Kemp slår gentagne gange fast, at »den anden« spiller en afgørende rolle i Lévinas tænkning: Etikken går forud for ontologien - hvad der netop får ham til at kritisere den vestlige filosofiske tradition for at have overset. Dermed får hans systemkritik og opgør med enhver totalitetstænkning også et uventet indhold. Det drejer sig ikke om, at »jeg« ikke kan være i systemet. Det er »den anden«, der ikke kan det. Hvad »den anden« så betyder i Lévinas tænkning ridser Kemp op ved at vise, i hvor høj grad hans tænkning om væren er præget af mødet med »den anden«. Væren er hos Lévinas aldrig upersonlig, den møder os i »den anden« - i ansigtets sprog.

Det er en ganske krævende bog, Peter Kemp har skrevet. Krævende, fordi han hele tiden sørger for, at vi får alle - eller ihvertfald mange - mellemregninger med. Der trækkes paralleller og formuleres modsætninger til snart sagt hele værens filosofiske tradition. Det betyder, at man skal læse bogen medtænkende. Gør man det og bruger den tid, det tager, til det, så kommer belønningen også. Man synes, man begriber lidt af det både ander-

ledes og storslåede i Lévinas etiske filosofi.

Lars Tjalve

Fragmenter af et spejl

Redigeret af Niels Henrik Gregersen.
334 sider kr.
Anis 1992.

Det er mindst to årtier siden, vi sidst har fået en systematisk fremstilling af den kristne troslære på dansk. Fem medarbejdere på Institut for Dogmatik ved Aarhus Universitet er gået sammen for at give en systematisk fremstilling af den kristne tro - på én gang nutidigt og sådan, at traditionen bliver synlig. Bogens lidt særlige titel har sin baggrund i et Luther-citat:

»Når et spejl bliver brudt i tusinde stykker, så opstår der alligevel i hvert enkelt stykke det hele og samme billede, som førhen alene kom til syne i det store spejl.« De fem forfattere fremlægger i bogen et stykke af dette spejl.

Jens Holger Schjørring skriver om Dogmatikkens indledningsproblemer, dvs. om forholdet mellem dogmatik og samfund/kultursituation, skriftsyn og den kirkelige bekendelse. Schjørring understreger, at det må være dogmatikkens nutidige opgave at få en samtale i gang mellem teologien på den ene side og videnskaben, samfundet og kirken på den anden side. Niels

Fragmenter af et spejl

Bidrag til dogmatikken

Henrik Gregersen skriver om skabelsesteorien, hvor ikke mindst skabelsestroens forhold til naturvidenskaben bliver behandlet. Gregersen prøver på overbevisende måde at gøre det klart, at skabelsesfortællingens anliggende er at tyde og tage stilling til tilværelsens grundlæggende fænomener og vilkår. Til forskel herfra søger videnskaben at forstå de bagvedliggende processer og forklare fænomenernes opkomst. Men troen forholder sig vel at mærke til den samme verden, som også filosofi og videnskab forholder sig til. Som totaltydning af tilværelsen må skabelsestroen også være åben for og inddrage de indsigter, som er opnået gennem naturvidenskaben.

I afsnittet om kristologien skriver Peter Widmann om gammel og ny Kristus-tolkning. Han prøver i sit bidrag at overvinde forskningen skelnen mellem den historiske Jesus og menighedens Kristus. Netop Jesu menneskelighed, hans solidaritet med menneskeheds sværeste vilkår er grundlaget for hans enhed med Gud, skriver Widmann. Erik Kyndal skriver afsnittet om retfærdiggørelsen og sakramenterne, reformatorisk og økumenisk – og Anne Marie Aagaard skriver det afsluttende afsnit om kirkelæren.

For begge afsnit gælder, at det ikke længere er den lutherske lære, som alene gennemgås, men også den katolske kirkes

synspunkter inddrages. Kirkens enhed og kirken som et dynamisk fællesskab er bærende synspunkter.

Fragmenter af et spejl har som undertitel »Bidrag til dogmatikken«. Bogen er først og fremmest ment som grundbog i det teologiske studium, men for enhver teologisk interesseret er der her en nutidig og udfordrende hjælp til forståelse af kristendommens indhold.

Henning Nørhøj

Om at være menneske Et nytestamentligt grundtema

af Sigfred Pedersen
173 sider, kr. 210.
Forlaget ANIS 1992.

Det er menneskesynet og Guds billedet, som er hovedtemaet i denne bog. Hvad er et menneske? Ja, dette spørgsmål kan kun besvares ved at spørge efter, hvem Gud er. Det dobbelte kærlighedsbud, den femte bøn i Fadervor og

kærlighedens højsang i 1. Korinterbrev kap. 13 bliver nøgleteksterne, hvori vi kan se sammenhængen mellem menneskesyn og Gudsforståelse i Ny Testament.

»Forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere«, hedder det i Fadervor. De to dele af bønnerne hører uløseligt sammen. Og rækkefølgen er vel at mærke afgørende: Menneskers tilgivelse har sin forudsætning i og næres alene af Guds tilgivelse. Det samme gælder buddet om at elske Gud og at elske næsten. Sigfred Pedersen skriver således om det særlige ved kristendommen: »Ethvert forhold til Gud implicerer et direkte forhold til medmennesket i en hidtil uhørt samhörighed og forholdet til medmennesket bliver derigennem kendetegnet ved en hidtil ukendt intensitet.«

I Sigfred Pedersens bog mærker man tydeligt den dybtgående fortolkeres arbejde. Velovervejet og uomgængeligt fremlægges de nytestamentlige teksters anliggende og forkyndelse. Bogen kan ved første gennemsyn synes svær at arbejde med. Men det lønner sig at gå i gang – og så er den svær at slippe igen.

Henning Nørhøj

Studiepladser i Løgumkloster

Hel eller delvis friplads på Løgumkloster Refugium til studier ved Det religionspædagogiske Studiecenter.

I 1992 kan Det religionspædagogiske Studiecenter i Løgumkloster tilbyde 1-2 ugers studieophold på centrets religionspædagogiske studiesamling, der har lokaler på Præstehøj-skolen. De studerende får ophold på Løgumkloster Refugium, der yder hel eller delvis halv friplads.

Studiepladserne kan søges af enhver, der er i gang med et religionspædagogisk studieprojekt og er i stand til selvstændigt at udnytte centrets faciliteter, f.eks. studerende, der skriver emneopgaver, præster, lærere, kirkelige undervisere, medarbejdere i frie kirkelige organisationer og andre pædagoger.

I ansøgningen skal der redegøres for ansøgerens faglige baggrund, det pågældende studieemne, længde og omtrentlige tidspunkt for det ønskede ophold, samt begrundet ønske om hel eller delvis friplads. Der skal ikke bruges særligt ansøgningsskema, og der er heller ingen fast ansøgningsfrist.

Endelig fastsættelse af opholdstidspunktet aftales med refugiet. Ved halv friplads er egenbetalingen 230 kr. pr. døgn.

Nærmere oplysninger hos studiecentrets daglige leder, lektor Jens Kristian Krarup, tlf. 74 74 47 19.

*Det Religionspædagogiske Studiecenter
Slottet
6240 Løgumkloster*

HIV i kirken Om sjælesorg og AIDS

af Elisabeth Knox-Seith
& Lage Jennervall:
104 sider, kr. 125.
Forlaget ANIS 1992.

»Jeg har i en del år været organist i Den danske Folkekirke, og jeg har været involveret i kirkeligt arbejde og i kirkelige kredse. Jeg har altid været troende, og jeg ledte efter et fællesskab – et fællesskab, hvor jeg kunne være sammen med andre i den kristne tro. Men de par gange, hvor jeg fortalte menigheden, hvor jeg arbejdede, at jeg var bøsse, da skete der

simpelthen det, at der opstod en kulde omkring mig. Jeg kunne selvfølgelig gå med til nadveren, og jeg kunne spille til gudstjenesten – men jeg kunne ikke komme med i det fællesskab, jeg søgte.»

Sådan lyder det i et af de interviews, som denne bog bringer som en opfordring til os i kirken. AIDS er noget, der hiver i kirken, en udfordring til at se mangt og meget på ny. Vores moralopfattelse og vores tilvante trosopfattelse kommer under lup, og vi tvinges til at tale sammen på en ny måde om ting, der før har kunnet skjules. Det er, hvad Elisabeth Knox-Seith vil med sin bog. Hun har siden 1986 arbejdet med AIDS i Lon-

don og San Francisco og er nu ansat som folkekirkelig AIDS-konsulent ved et tre-årigt forsøgsprojekt, som er iværksat af en række folkekirkelige organisationer.

Igennem bogen bliver det tydeligt, at vi med AIDS-sygdommen igen står overfor den oldgamle sammenhæng mellem skyld og sygdom – en sammenhæng, som Jesus konsekvent brød med. Bogen er en udfordring til os i kirken til at engagere os sundt og fornuftigt i spørgsmålet om AIDS. Det er en bog, vi ikke må lade ligge!

Henning Nørhøj

- et tidsskrift til medarbejdere om alle former for kirkelig undervisning i teori og praksis.
- inspiration til børne- og familiearbejdet.
- undervisningsmodeller til kirkeårets tekster og centrale kristne temaer.
- forslag til andagter og gudstjenester.
- omtale og anmeldelser af nye undervisningsmaterialer m.m.

Udgivet af EPS

Evangelisk Pædagogisk Samvirke, som er en sammenslutning af en række folkekirkelige organisationer, der er involveret i kirkens forkyndelse og undervisning.

Medlemmer af EPS

Dansk Bibelskole. Dansk Missionsråd. De samvirkende Menighedsplejer. Det danske Bibelselskab. Diakonhøjskolen. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen. Diakonissestiftelsen. FDF/FPF. KFUK-spejderne i Danmark/De grønne pigespejdere. KFUM/KFUK i Danmark. KFUM-Spejderne i Danmark. KFUMs idrætsforbund i Danmark. Kirkefondet. Kirketjenesten i Danmark. Kristelig forældre- og lærerforening. Menighedernes Daginstitutioner. Sammenslutningen af Indre Missions skoler. Unge Hjem Bevægelsen i Danmark. Observator: Den danske Præsteforening.

Redaktion

Henning Nørhøj (ansv.), Eberhard Harbsmeier, Finn Dyrhagen, Anne Grethe Guldager, Nina Tange Kristensen, Helle Krogh Madsen, Jens Chr. Bach Iversen, Jens Kristian Krarup, Lars Tjalve, Anne Sandemand Schrøder og Mette Geil.

Abonnement

Årsabonnement (4 numre) kr. 100,-. Løssalg kr. 30,-. Giro 8 05 53 51.

Henvendelse

Adresseændringer bedes meddelt Avispostkontoret. Husk ved alle henvendelser at opgive abonnementsnummeret, som står opført sammen med adressen på bladets bagside.

Religionspædagogisk Center
Frederiksberg Allé 10 A
1820 Frederiksberg C
Telefon 31 24 92 50 (kl. 10-16)

Religionspædagogisk Centers formål er at være til rådighed for hjem, kirke og skole, hvad angår dåbsoplæring og kristendomsundervisning.
- Udstillinger, kataloger og pædagogisk vejledning.
- Udlæning af film og bogkufferter.
- Salg af bøger og AV-materialer.

Sats

Religionspædagogisk Center
Tryk
Special-Trykkeriet Viborg A/S

ISSN 0900-1433.

Søren Bruun

Underberetningerne

En side af Jesu forkyndelse

Temahæfte til kristendomsundervisning fra 6. klasse. En hjælp til en nutidig læsning af bl.a. det nytestamentlige fortællestof om helbredelse, under, sygdom, dæmonbestættelse o.s.v.

Interessen i fortællingerne om underberetningerne bliver i dette hæfte snarere at se underet som en del af Jesu forkyndelse og talen om Guds rige, end som uforståelige, »naturstridige« begivenheder.

30 sider, illustreret.

Kr. 50,00

I samme serie foreligger:

Mogens Hindsberger

Etik for teenagere

(Eldste trin)

Søren Bruun

Lignelserne

En nøgle til Jesu forkyndelse

(Mellemtrinnet)

»Min kammerat er...«

Undervisningsmateriale for mellemtrinnet om andre religioner i Danmark. Om hverdag, fest og gudstjeneste; når man er barn af en »fremmed« religion i Danmark.

Preben Lund

Min kammerat er SIKH

Henning Fogde

Min kammerat er MUSLIM

NU 3. OPLAG

Jens Jørgen Nygaard

Min kammerat er JØDE

Ingrid Mielke

Min kammerat er KRISTEN

»Fortælle måden er i børnenes sprog, men præget af god iagttagelsesevne og åbenhed omkring emnet. Derfor kan det være en igangsætter for samtaler om spørgsmål, som mange danske børn ikke er vant til at tale om.«

Fra Landscentralens Materialebeskrivelse til »Min kammerat er KRISTEN«.

Samtlige titler:

24-30 sider, illustreret.

Kr. 50,00

Materialecentralen

Religionspædagogisk Center

Frederiksberg Allé 10A
1820 Frederiksberg C
Tlf. 31 24 92 50